

Tefâsîr-i İmâm Sîndî (nşr. Beşîr Ahmed Ludhyânevî v.dğr., Karaçi 2009). **7.** *Qur'ânî Şu'ûr-i İnklâb* (Lahor 1997). **8.** *et-Temhîd*. Mekke'de Arapça olarak kaleme alınan bu çalışma müellifin temel eserlerinden biridir (bk. bibl.). **9.** *Şâh Veliyyullâh aôr Un ki Siyâsî Tahrik* (haz. Muhammed Server, Lahor 1942, 1952, 1965). **10.** *Şâh Veliyyullâh aôr Un kâ Felsefe* (bk. bibl.). **11.** *Ta'limât-ı Mevlânâ 'Ubeydullâh Sîndî*. 1938-1941 yılları arasında Muhammed Server'in aldığı bilgilerden oluşmaktadır (haz. Muhammed Server, Lahor 1943, 1955). **12.** *İfâdât u Melfûzât*. Sîndî'nin çeşitli konulardaki görüşlerinin bir arada sunulduğu eser (bk. bibl.) Muhammed Server tarafından kaleme alınmışsa da muhteva itibariyle Sîndî'ye ait olup sağlığında kendisine gösterilmiştir. **13.** *Kâbil meyn Sât Sâl: Okto-bır 1915-1922, Ek Târîhî Yâddaşt* (Lahor 1955, 1976, 1987). Sîndî'nin bunların dışında hadis, tefsir, fıkıh ve dil ilimlerine dair yayımlanmamış şerh, hâşiye ve ta'lik türü çalışmaları vardır (Suvâtî, s. 85-87; *İDMİ*, XII, 985-986). Ayrıca Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin *Hüccetullâhî'l-bâliğâ'sını* (Lahor 1950; Karaçi 2010) ve *el-Hayrû'l-keşîr* adlı kitabını (Lahore 1997) Urduca'ya çevirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ubeydullah Sîndî, *et-Temhîd li-ta'rifî e'immeti'l-tecdid* (trc. ve nşr. Gulâm Mustafa el-Kâsimî), Câmşûrû 1396/1976, tür.yer.; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. e-ç; a.mlf., *Şâh Veliyyullâh aôr Un kâ Felsefe* (haz. Muhammed Server), Lahor 1944, s. 45, 53, 64-66; a.mlf., *İlhâmü'r-rahmân fi tefsiri'l-Kur'ân 'alâ usûli'l-İmâm Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî* (nşr. Gulâm Mustafa el-Kâsimî), Karaçi, ts. (Beytü'l-hikme), Mûsâ Cârullah'ın girişi, I, 4-5; ayrıca bk. neşredeninin yazısı, I, 334-335; a.mlf., *el-Makâmü'l-mahmûd*, Ravalpîndi 1995, Müfti Saidürrahman'ın taktidimi, s. 1-7; a.mlf., *İfâdât u Melfûzât-ı Hazreti Mevlânâ 'Ubeydullâh Sîndî* (haz. Muhammed Server), Lahor 2005, tür.yer.; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâtir*, VIII, 303-308; Aziz Ahmad, *Islamic Modernism in India and Pakistan: 1857-1964*, London 1970, s. 195-207; Ishtiaq Husain Qureshi, *Ulema in Politics*, Karachi 1974, s. 249, 314-318; Abdullah Legârî, *'Ubeydullâh Sîndî ki Ser-güzeşt-i Kâbil* (haz. Gulâm Mustafa Han), İslâmâbâd 1980, tür.yer.; Münşî Abdurrahman Han, *Mi'mârân-i Pâkistân*, Lahor 1983, s. 259-286; Abdülhamid Suvâtî, *Mevlânâ 'Ubeydullâh Sîndî key 'Ulûm u Efkâr*, Gujrânvalâ 1990, s. 79-82, 85-92; Saïd Ahmed Ekberâbâdî, *Mevlânâ 'Ubeydullâh Sîndî aôr Unkey Nakîd*, Lahor 2005, tür.yer.; Detlev Khalid, "Ubayd-Allah Sindhi: Modern Interpretation of Muslim Universalism", *IS*, VIII/2 (1969), s. 107; M. Server v.dğr., "'Ubeydullâh Sîndî", *İDMİ*, XII, 984-986; M. Baha Tanman, "Hindîler Tekkesi", *DİA*, XVIII, 68.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

UBEYDULLAH b. YAHYÂ

(bk. İBN HÂKÂN, Ebü'l-Hasan).

UBEYDULLAH b. ZİYÂD

(عبيدالله بن زياد)

Ubeydullâh b. Ziyâd b. Ebîh
(ö. 67/686)

Emevî valisi.

28 (648) yılında Basra'da doğdu. Ziyâd b. Ebîh'in oğlu olup annesi Mercâne Fars asıllıdır. Çocukluk ve gençlik dönemlerini babasının 45 (665) yılından itibaren valilik yaptığı Basra'da ve Kûfe'de geçirdi. Babası tarafından elçi olarak Dimaşk'a gönderildiğinde konuşmasında zayıflık ve telifuz bozuklukları bulunduğunu gören Mu-âviye b. Ebû Süfyân'ın tavsiyesiyle Arapça'sını geliştirmeye çalıştı. Babasının ölümünün (53/673) ardından Dimaşk'a gitti ve aynı yılın sonunda Horasan valiliğine tayin edildi. Mâverâünnehir'e ilk ciddi askerî harekâtı yapan Ubeydullah 54 (674) yılında düzenlediği Buhara seferinde 24.000 askerle birlikte Ceyhun (Amuderya) nehri ni geçti ve Buhara hâkimini yenerek şehri ele geçirdi. Yapılan antlaşmaya göre şehrin hâkimii yıllık 1 milyon dirhem ve 2000 savaşı verecekti. Bu sefer esnasında Beykend, Nesef, Râmîten ve Sagâniyân da fethe edildi. Bunlar Mâverâünnehir'de müslümanların gerçekleştirdiği ilk fetihlerdir. Ubeydullah, Buhara'dan Basra'ya dönerken pek çok ganimetle birlikte Türk okçuları da getirmişti. Bu başarısının ardından 55'te (675) ayrıca Basra valiliğine getirilince Türk okçularını Basra'da es-Sikketü'l-Buhâriyye'ye yerleştirdi. Ertesi yıl Horasan valiliğinden azledildi, yerine Saïd b. Osman getirildi. Ubeydullah, Basra'da Hâriciler'le mücadele etti, babası Ziyâd'dan daha sert tedbirler aldı ve çoğunu ölümle cezalandırdı.

60 (680) yılında I. Yezîd'in halifelik makamına geçmesinin ardından Yezîd'e biat etmeyen Hz. Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye, oradan Kûfe'ye gitmek üzere hazırlık yapmaya başlaması üzerine Ubeydullah b. Ziyâd'ın valilik hayatında yeni bir sayfa açıldı. Kûfeli taraftarlarının davet ettikleri Hüseyin'in şehirdeki durumu incelemek amacıyla gönderdiği Müslim b. Akil çok sayıda Kûfeli'den Hz. Hüseyin adına biat almıştı. Yeni gelişmeler karşısında gerekli önlemleri alamayan Kûfe Valisi Nu'mân b. Beşîr'i görevden alan Yezîd, Basra vali-

liğine ilâveten Ubeydullah'ı Kûfe valiliğine tayin etti. Ondan Müslim'i ortadan kaldırmasını yahut Kûfe'den çıkarmasını istedi. Kûfe'ye tek başına yüzüne peçe takarak giren Ubeydullah şehir halkı tarafından Hz. Hüseyin zannedilip büyük sevinç gösterileriyle karşılandı. Ubeydullah buna çok öfkeleni ve camide okuduğu hutbede Hz. Hüseyin taraftarlarını tehdit etti, ardından sert tedbirlere başvurdu; kabile reislerini uyardı. Bu durumda Müslim b. Akil nüfuzlu bir kimse olan Hâni' b. Urve'nin evine sığındı. Ubeydullah'ın, Kûfeliler'in hac ve umre dışında Hicaz'a gitmesine ve hal-kin Hz. Hüseyin'le irtibat kurmasına engel olmak için Husayn b. Nümeyr et-Temîmî kumandasında 4000 kişilik bir süvari birliğini Kûfe çevresinde görevlendirdiği zikredilmektedir (Dîneverî, s. 243).

Ubeydullah b. Ziyâd, Müslim b. Akil'in faaliyetleri hakkında bilgi edindi ve onun davetine katılanları takibe başladı. Müslim'i evine kabul eden Hâni' b. Urve'nin kendisine karşı bir suikast düzenlemesinden çekinerek onu huzuruna çağırıp sorguya çekti. Müslim'i teslim etmeye yanaşmayan Hâni'e işkence yapıldı ve tutuklandı. Bunu duyan Mezhic kabilesi vali konağının önünde toplandı. Kalabalığı yatıştırmakla görevlendirilen Kadı Şüreyh, Hâni'in bir soruşturma için tutulduğunu, hayatının emniyette olduğunu söyleyince kalabalık dağıldı. Öte yandan Hâni'in tutuklandığını öğrenen Müslim etrafında toplanan 4000 kişiyle valilik konağını kuşattı. Ubeydullah bunları dağıtmak için konağa çağırıldığı yirmi kadar kabile reisinden yararlandı; onlardan, Suriye'den gelecek ordu ile ve karşılaşacakları diğer sıkıntılarla isyancıları korkutmalarını istedi; ayrıca mahallelere gidip kadınları harekete geçirmelerini söyledi. Böylece Müslim'in taraftarlarını dağıttı. Bir eve sığınan Müslim'i ihbar sonucu yakalayıp ortadan kaldırdı, ardından Hâni' b. Urve öldürülerek her ikisinin başı Yezîd'e gönderildi.

Daha sonra Kûfe'deki yeni gelişmelerden habersiz olarak şehre gelmekte olan Hz. Hüseyin'in yolu kesildi. Ubeydullah ona karşı gönderdiği Hür b. Yezîd'e kafilenin müstahkem yerlere sığınmasına engel olmasını ve Fırat nehrinden uzak tutulmasını emretti. Hz. Hüseyin'in kafilesi Kerbelâ'ya ulaşıncaya burada konaklamaya mecbur edildi (2 Muharrem 61 / 2 Ekim 680). Ubeydullah, ayrıca Ömer b. Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı 4000 kişilik bir kuvvetle Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye getirmek üzere gönderdi

UBEYDULLAH b. ZİYÂD

ve Yezîd adına ondan biat almasını tembih etti. Biatı reddeden Hüseyin, geldikleri yere geri dönmelerine veya Yezîd ile görüşmek üzere Dimaşk'a ya da Sugûr bölgelerinden birine gitmesine izin vermesini istedi. Önce bu isteği Halife Yezîd'e bildirerek gelecek cevaba göre hareket etmeyi düşünen Ubeydullah, rivayete göre Ömer b. Sa'd ile Hz. Hüseyin'in geceleri bir araya gelip konuştuklarının kendisine bildirilmesi üzerine Hüseyin'in isteğinde samimi olmadığını düşünüp bundan vazgeçti. Ömer b. Sa'd'a Hz. Hüseyin'le beraberindekileri Kûfe'ye göndermesini, bunu kabul etmedikleri takdirde onlarla savaşmasını emretti. Neticede Hz. Hüseyin'le beraberindeki yetmiş iki kişi Kerbelâ'da 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) şehid edildi. Öldürülenlerin kesik başları ve sağ kolları Kûfe'ye götürüldü. Ubeydullah'ın elindeki sopa ile (kadîb) Hz. Hüseyin'in başına ve yüzüne vurduğu için Enes b. Mâlik tarafından eleştirildiği bildirilmektedir. Ardından Ubeydullah kesik başları ve sağ kollarını Dimaşk'a gönderdi. Ubeydullah'ın, Hz. Hüseyin'in isteğini yerine getirmediği ve son anda Yezîd'i bilgilendirip onun tâlimatına göre davranmadığı için Kerbelâ Vak'ası'nda en büyük sorumluluğu taşıdığı kabul edilmekte ve kendisine lânet okunmaktadır.

Bu olayın ardından Yezîd'e karşı başlayan muhalefet daha da şiddetlendi. Abdullah b. Zübeyr, Mekke'de kendi adına davet başlattı, Medineliler de Yezîd'e itaatten ayrıldı. Yezîd Medine'deki isyanı bastırıp Abdullah b. Zübeyr'e karşı gitmek üzere Hicaz'a bir ordu göndermeye karar verince ordunun başına Ubeydullah b. Ziyâd'ı geçirmek istedi. Ancak Ubeydullah bunu kabul etmedi, hasta olduğunu ileri sürerek görevden affedilmesini talep etti. Daha sonra Basra'ya geldi. I. Yezîd'in ölümünün ardından onun yerine halifelik makamına oturan II. Muâviye b. Yezîd'i tanımadı, Basra'da kendi adına biat almayı kalkıştı. Ancak başarılı olamadığı gibi Temîm kabilesinin çıkardığı isyan yüzünden şehirden kaçmak zorunda kaldı. O sırada başlarına birer vali seçen Kûfe ve Basra halkı Abdullah b. Zübeyr'e katıldı. Ubeydullah, halifeliği bırakan ve kısa bir süre sonra ölen II. Muâviye'nin ardından Dimaşk'a gitti. Onun bu yolculuğu esnasında, Abdullah b. Zübeyr'e biat etmek için Dimaşk'tan Mekke'ye doğru yola çıkan Mervân b. Hakem'le karşılaştığı, İbnü'z-Zübeyr'e katılmasının büyük bir hata olacağı ve halifeliğin onun hakkı olduğunu söy-

leyip Mervân'ı halifeliği üstlenmesi konusunda ikna ettiği bildirilmektedir.

Ubeydullah b. Ziyâd, Kûfe'de Süleyman b. Surad liderliğinde ortaya çıkan ve kendilerini Hz. Hüseyin'in katili ilân eden Tevâbîn'in birinci hedefi oldu. Ancak Ubeydullah emrindeki birliklerle Aynülverde Savaşı'nda Tevâbîn ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı, Süleyman ve çok sayıda taraftarı öldürüldü (24 Cemâziyelevvel 65 / 6 Ocak 685). Daha sonra Abdullah b. Zübeyr'e itaat eden Karkisiye üzerine gönderilen ve orayı zaptedince Irak'a yürümesi emredilen Ubeydullah, el-Cezîre bölgesinde bulunduğu sırada Mervân'ın ölüm haberini aldı. Yeni halife Abdülmelik b. Mervân onu görevinde bıraktı. Muhtâr es-Sekaffî'nin 66 (686) yılında Kûfe'yi Abdullah b. Zübeyr'e bağlı validen almasının ardından Musul'a yönelip bölgeyi ele geçirdi. Muhtâr'ın Yezîd b. Enes kumandasında gönderdiği kuvvetleri bozguna uğrattı. Ancak Muhtâr'ın İbrâhim b. Eşter kumandasında sevkettiği orduyla Musul yakınında Hâzîr ırmağı kıyısında meydana gelen çetin savaşta ağır bir hezime uğradı. Başta kendisi ve Husayn b. Nümeyr olmak üzere askerlerinden pek çok kişi öldürüldü (9 Muharrem 67 / 5 Ağustos 686). Onun ve yetmişten fazla kişinin başı kesilerek Kûfe'deki Muhtâr es-Sekaffî'ye gönderildi. Kûfe'de teşhir edildikten sonra Mekke'de bulunan Muhammed b. Hanefiyye'ye gönderilen kesik başların Mescid-i Harâm'ın kapısında bir defa daha teşhir edilmesinin ardından Mekke'de gömüldüğü bildirilmektedir.

Babası Ziyâd'dan sonra Emevîler döneminde Basra ve Kûfe'nin (İrâkeyn) yönetimini birlikte yürüten ilk vali olan Ubeydullah, Buhara seferi dolayısıyla kaynaklarda "deve üzerinde Ceyhun nehrini geçip Buhara'ya ulaşan ilk Arap" şeklinde takdir edilmiştir. Döneminde her iki şehirde nüfus ve malî açıdan önemli gelişmeler olmuştur. Basra'da büyük paralar harcayarak Beydâ ve Hamrâ saraylarını inşa ettiren Ubeydullah, Basra ve Kûfe mescidini genişletmiş, su ihtiyacını karşılamak üzere Basra'da bir sarnıç yaptırmıştır. Basra'nın nüfusu 90.000 muharip ve onların 100.000 kişilik aile fertleriyle birlikte 190.000, Kûfe'nin nüfusu 140.000 civarındaydı. Ancak onun döneminde Basra'nın kısmen boşaldığı da söylenir. Sevâd bölgesinin yıllık haracı 145 milyon dirhem tutuyordu. Ubeydullah devrinde Hâricî isyanları daha da şiddetlenmiş, devlet bu isyanları bastırmak için Dîvânü'l-atâ'ya kayıtlı

olmayan Arap ve Acemler'i görevlendirmişti. Sertliği yanında cömertliğiyle de bilinen Ubeydullah'ın Basra ve Kûfe'de yaptığı çeşitli konuşmalar Arap edebiyatı açısından önemlidir. Câhiz'e göre uğur getirmesi için evinin önüne köpek, arslan ve koç kabartması yaptırmıştır. Ebû Mihnef *Haaberü'l-Muhtâr ve İbn Ziyâd* adıyla bir eser yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 162; IV, 410, 418; Ebû Mihnef, *Mahtelü'l-Hüseyn*, Bağdad 1977, s. 11-16, 19, 22-23, 34, 36; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), s. 166, 169, 176; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 455, 491; Belâzûrî, *Ensâb* (Zekkâr), V, 249, 316-318, 407, 408, 412, 415, 418; VI, 273, 371-373; a.mlf., *Fütûh* (Rıdvân), s. 343, 363, 369, 401; Dineverî, *el-Ahbarü'l-tuvâl* (nşr. Ömer Fârûk et-Tabbâ'), Beyrut, ts., s. 208, 210-212, 214, 222-224, 231, 233, 243, 259; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 236-237, 245; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), bk. İndeks; İbn Abdürabbih, *el-İkhdü'l-ferid*, I, 324; IV, 164, 169, 379; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), Beyrut 1982, III, 65, 70, 77, 93, 102; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdülemîrî Ali Mühen-nâ), Beyrut 1995, XX, 379-380, 383; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XX, 325, 377-381, 389, 403, 412, 467, 488; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 317, 545; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî), Cize 1417-20/1997-99, bk. İndeks; J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Suku-tu* (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1963, s. 80-84, 87-89, 191-195; Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağında Halife Yezîd b. Muaviye*, İstanbul 2001, s. 285-286, 287, 401-402; Ahmet Turan Yüksel, *İhtirastan İktidara Kerbelâ Emevî Valisi Ubeydullah b. Ziyâd Döneminin Anatomisi*, Konya 2001; Hakkı Dursun Yıldız, "Ubeydullah b. Ziyâd", *İA*, XIII, 3-4; C. F. Robinson, "Ubayd Allâh b. Ziyâd", *EI*² (İng.), X, 763-764.

AHMET TURAN YÜKSEL

UBEYDULLİN, Aziz

(1887-1937)

Türk-Tatar tarihçisi, edebiyatçı.

27 Haziran 1887 tarihinde Tataristan'ın başşehri Kazan'da dünyaya geldi. Asıl ismi Abdülaziz olup kaynaklarda adı Gaziz ve Eziz, soyadı Gubeydullin olarak da geçer. Tüccar olan babasının adı Sâlih'tir. İlk öğrenimini 1895-1904 yıllarında Kazan'daki Hâlidîye Medresesi'nde yaptı. Medresede dinî ilimlerin yanı sıra Arapça ve özel bir hocadan Farsça dersleri aldı. Batı edebiyatına ilgi duydu, Rusça öğrendi. Ailesi tüccar veya din adamı olmasını isterken 1906 yılından itibaren dışarıdan girdiği lise imtihanlarını vererek 1908'de Kazan Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu; bir yıl okuduktan sonra hocalarının teşvikiyle